

**Identita človeka – možnosť alebo uskutočnenie?
„Otvorenosť“ a „uzavretosť“ ľudského bytia v existencializme
Pavla Straussa ***

**The Identity of man – Potentiality or Actuality?
„Openness“ and „Closure“ of Human Being in the Existentialism
of Pavol Strauss**

PETER JUAN PABLO MÁRIA BAKO

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra etiky a estetiky

Abstract

Aristotelian-Thomistic philosophy has long presented man as possessing an unchanging being. The presence of this permanent being guarantees that the individual cannot escape his permanent identity, subjectivity, personal self, or his enduring human nature (essence, definition). We might say that man is essentially and substantially “closed” – without any possibility for ontological change. Existentialism, which proclaims the “openness” of human nature, radically breaks from this position. Essential identity is seen only as a plastic, changeable, impermanent instance – and thus, the product of subjective decisions and temporal creation. The relevance of Pavol Strauss’s philosophical ideas to the current issue lies in the fact that the beliefs of this Nitra-based philosopher are, on the one hand, explicitly Thomistic, while, on the other, his reflections align closely with existentialist ideas. Therefore, Strauss’s unique contribution lies in his original attempt to reconcile the seemingly irreconcilable – to acknowledge an

open ontological status of man without disturbing his closed ontological nature. In this sense, he distinguishes between two concepts: actualization and actuality.

Keywords: Being, Identity, Existentialism, Closure, Openness

Úvodné uvedenie do témy

Podľa aristotelovskej tradície nik nemôže povedať, že „dnes som viac, ako som bol včera“, tak ako ani nik nemôže povedať, že „dnes som tak trochu zomrel.“ Buď som alebo *nie som*. Buď mám bytie alebo nemám bytie.

Bytie je teda nemennou, stálou, *danou* zložkou ľudskej štruktúry/podstaty, ktorú bytie tvorí a zakladá, čím existujúcemu ľudskému tvorovi zaručuje svojbytnosť, subsistenciu, identitu. Tá je ľudská – čiže identita má rozumovú prirodzenosť. Bytie je teda pre ľudské súcno zárukou ako partikulárnej osobnej *identity*, *subjektivity*, *osobného Ja*, tak i všeobecnej ľudskej *prirodzenosti*, *esencie*, *definície*.¹ Preto nik nemôže povedať, že „dnes je *individuálne* Jožko Mrkvička viac Jožkom Mrkvičkom“, ale ani to, že „dnes je *všeobecne* človek Jožko viac človekom“. Bytie je v celej podstate ľudského súcna stabilné v individualite i všeobecnosti, t. j. v identite i v prirodzenosti. Tomáš Akvinský vyhlási, že „Bytie je niečo fixné a nehybné (stále) v súcne.“² V tomto zmysle je pre aristotelovský tomizmus *podstatná identita* osoby „uzavretá“ – čiže nepripúšťa žiadnu ontologickú zmenu, zmenu bytia v súcne.

Na druhej strane tu máme prúd existencializmu, ktorý hlása bytostnú „otvorenosť“ ľudskej štruktúry, podstaty, pretože niet ani stabilného bytia, ktoré by jej túto stálosť zaručovalo.³ Podľa otca existencializmu Jeana-Paula Sartra je bytie človeka „tým, čím nie je, a nie je tým, čím je.“⁴ Človek si svoje bytie – t. j. osobnú identitu spolu s jej prirodzenosťou (esenciou) – formuje až dodatočne na základe svojho slobodného konania. To Sartra priviedlo k zjednodušenej filozofickej formulácii, že v prípade človeka „existencia predchádza jeho esenciu.“⁵ Čiže: jednotlivec najskôr *existuje*, najskôr sa rodí, prichádza na svet, ale ešte sa neukázalo,

* Tento článok je súčasťou riešenia projektu APVV 22 – 0204 *Religiozita a hodnoty trvalej udržateľnosti* na Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

¹ „A keďže je veľkou dôstojnosťou subsistovať ako subjekt rozumovej prirodzenosti, sa preto každé individuum takejto prirodzenosti nazýva osobou.“ (AKVINSKÝ, *Suma Teologická*, I., q. 29, a. 3, ad. 2).

² „Esse autem est aliquid fixum et quietum in ente.“ (AKVINSKÝ, *Contra Gentiles* I., kap. 20, n. 28, ad 4m obj.).

³ „Ontologickú otázku o bytí sebou samým je potrebné vymaniť z pred-pojatia, – ktoré sa nám stále ponúka vďaka prevládajúcemu spôsobu, akým hovoríme Ja –, že *bytie-sebou* je zotrvalo vyskytujúca sa vec.“ (HEIDEGGER, *Bytí a čas*, §64, 322-323, s. 362).

⁴ SARTRE, *Bytí a nicota*, s. 32.

⁵ „[...] človek je bytie, u ktorého je esencia predchádzaná existenciou; je bytie, ktoré nemôže nechcieť v rámci pestrosti rôznych okolností iné, než svoju slobodu [...]“ (SARTRE, *L'Existentialisme est un humanisme*, s. 70).

čo vlastne prišlo na svet. Individuál najskôr *je* a až neskôr *sa stane*. Pre existencialistov sa človek až postupne stáva človekom, sebaurčuje sa, autodeterminuje sa, sebauctvára sa, čiže má moc dať si postupne definíciu – seba(s)tvoriť sa. V tomto zmysle sa ľudské bytie v existencializme chápe ako plastická, premenlivá, nestála inštancia – a teda: ako plod a výsledok subjektívnych rozhodnutí a časovej tvorby. Na jednej strane tu teda máme metafyzický postoj tomizmu, ktorý kladie dôraz na „uzavretý“ ontologický status ľudskej osoby, na druhej strane smer ateistického existencializmu, ktorý jej priznáva „otvorený“ – slovami Heideggera „odomknutý“⁶ – ontologický status.⁷

Jedinečný prínos nitrianskeho konvertitu zo Židovstva, duchovného spisovateľa, lekára a filozofa MUDr. Pavla Straussa (1912-1994) do tejto témy spočíva v tom, že jeho prvé katolícke korene sa zakladajú na tomizme⁸, no paradoxne sa na druhej strane jeho reflexie priamo radia do myšlienok existencialistických⁹. Dokopy ústia a tvoria tzv. *teistický existencializmus*.¹⁰ Jedinečný prínos nitrianskeho mysliteľa teda chceme vidieť v pokuse o zmierenie nezmieriteľného, čiže uznanie *otvoreného* ontologického statusu človeka bez toho, aby tým narušil jeho *uzatvorený* ontologický status. Toto je zároveň i hypotéza nášho štúdia, ktorú chceme skúmať analyticko-komparatívnou metódou. Ide o analýzu Straussových diel, úvah, zamyslení, esejí, aforizmov a ich následnú komparáciu s filozofickými i teologickými prúdmi, z čoho sa má následne vyvodiť syntéza v podobe identifikovania základného postojov u skúmaného autora. Pavol Strauss ako teistický existencialista sa v tomto smere javí sľubne.

A hoci Strauss nemal nikdy v úmysle predstaviť nejaký filozofický koncept vo forme precízneho uceleného traktátu alebo systematického manuálu podľa presne rozklasifikovaných tematických celkov, predsa „ich dostatočne pregnanťne

⁶ „Pobyt je sebe samému vo svojej existencii autenticky či neautenticky odomknutý. [...] Odomknuté bytie je bytie súcna, ktorým samo je a ktorému ide o toto bytie.“ (HEIDEGGER, *Bytí a čas*, §65, 325, s. 364).

⁷ Na túto tému pozri napr.: DE FINANCE, J. *Conoscenza dell'essere. Trattato di ontologia*; DE FINANCE, J. *Saggio sull'agire umano*; LUCAS, L. R. *Cerchio triangolare. Identità, dignità e agire etico della persona umana*; MELCHIORE, V. *Essere persona. Natura e struttura*; SUBACCHI, M. *Esistenza e libertà. Saggio sull'Esistenzialismo...*

⁸ Porov. Pavol STRAUSS, *Kolíška dôvery*, in *Zobrané literárne a mysliteľské diela*, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2009-2012, s. 261-262; Porov. tiež: BAKUŁA, „*Żywot eksperymentalny a filozofia twórczości Pavla Straussa*“, s. 15; FOGAŠ, *L'esperienza cristiana di Pavol Strauss (1912-1994)*, s. 128.

⁹ Slovenský filozof Ján Letz sumárne zdôrazňuje, že Strauss pravidelne pretavoval vo svojej duši rôzne témy „do svojho osobitného existencialisticky ladeného myšlienkového výrazu.“ Podľa Letza bol Pavol Strauss „existenciálne orientovaným filozofom krízy modernej kultúry.“ (LETZ, *Slovenská kresťanská filozofia 20. storočia a jej perspektívy*, s. 83); Porov. tiež: „Strauss uvažuje v existenciálnych kategóriách, je blízko k existenciálnej filozofii, ak nie je existencialistom úplne.“ (PRUŽINEC, „Filozofia spomienok. K filozofickej a literárnej metodológii Straussovho diela *Človek pre nikoho*“, s. 157. <https://doi.org/10.17846/CL.2022.15.1.149-160>).

¹⁰ Podobne ako napríklad vo svetovom merítku: Karl Jaspers, Gabriel Marcel, Simone Weil...

vyjadril esejistickou formou, ako to vidíme napríklad u G. Marcela.¹¹ Nesmieme preto zabudnúť na kontext doby a profesijných možností tohto „píšuceho lekára“, ktorý neraz vo forme diaristických zápiskov, aforistických zvolaní, retrospektívnych zamyslení, duchovných meditácií vtlačal do svojich textov aj istý nádych filozofickej hĺbky. Ako nitriansky lekár a mysliteľ priznáva: „Problém pravdy a jej poznania z hľadiska biologického a filozofického boli ústrednou túžbou môjho vnútra.“¹² Analýzou Straussových diel teda nevychádzame zo žiadnej systematickej filozofickej rozpravy, predsa však je to práve tento esejistický a diaristický štýl autora, ktorý ho ešte väčšmi približuje a identifikuje s filozofickým prúdom existencializmu.¹³

Existencializmus Pavla Straussa

A naozaj, existencialistické výroky nitrianskeho mysliteľa sú viac než len časté. V jednej knihe píše, že: „Človek sa len postupne stáva človekom“¹⁴, pričom jasne dodáva, že tu ide o rast, ktorý je „zacielený na dohotovenie vlastného bytia.“¹⁵ V ďalšej publikácii zas píše, že „keď sa človek stáva človekom, ešte ním nie je. Pre každého je to bod vo vesmíre času a určenia. A nevyvolateľný. Ale vždy možný redukcie.“¹⁶ V knihe *Človek pre nikoho* nitriansky esejista otvorene vyznáva existencialistickú tézu, že *existencia predchádza esenciu*, keď píše: „Vlastne som sa stratil sám v sebe. A musím [...] urobiť z prechodného ja esenciu bytia, z tieňa niečo trvalé ako socha, ktorá potrebuje pre svoju existenciu oči, čo ju postrehnú.“¹⁷ Vo všetkých týchto – a nespočetne ďalších – vyjadreniach nejde u Straussa iba

¹¹ LETZ, *Slovenská kresťanská filozofia 20. storočia a jej perspektívy*, s. 85.

¹² STRAUSS, *Kolíška dôvery*, III, s. 291.

¹³ V medzivojnovom i v povojnovom období sa filozofia existencializmu stala akousi reakciou na svoju dobu. Ubolený človek potreboval vyjadriť tú iracionálnu skúsenosť vojny nejakým iným, nie tradičným spôsobom. Opustil preto príliš „vznešené“ systematické traktáty plné „teórie a rozumu“. Čisto rozumové a osvietenenské teórie sklamali ľudstvo v ich sľuboch, že mu prinesú blaho a šťastie. Práve naopak, ľudia sa stali účastníkmi nešťastia a bolesti, čo spôsobilo, že teóriám ľudia viac neverili. Preto si existencialistickí filozofi a myslitelia zvlášť uvedomili, že jediný spôsob, akým by bol človek ešte ako-tak schopný prijať odpovede na zmysel či nezmysel ľudskej existencie; na problém individuálnej slobody; na problematiku viny a zodpovednosti, rozhodnutia a voľby..., bolo práve cez umenie, hudbu, literatúru, poéziu, drámy, denníky, aforizmy, divadelné hry... V dielach existencialistov sa preto neprejavuje pohyb od najjednoduchších definícií predmetu k jeho čoraz úplnejšiemu a konkrétnejšiemu chápaniu, ako je tomu v prípade metódy teoretického myslenia. Ich tvorba sa skôr vyznačuje umeleckosťou. V tomto zmysle je pochopiteľné, že existencialistická epistemológia je akousi rebéliou voči extrémom racionálneho poznávania. Ani samotná pravda sa už viac nechápe ako gnozeologicko-epistemologická kategória, ale skôr morálna a sociálna. Z tohto dôvodu sa spôsob existencialistického filozofovania líšil od akademického myslenia. Pavol Strauss, pôvodom Žid, ktorý bol počas Druhej svetovej vojny prenasledovaný a zajatý nacistickými vojakmi, i neskôr počas komunizmu prenasledovaný pre vieru, sa aj preto svojím esejistickým, diaristickým a aforickým štýlom právom zaradzuje do tohto smeru.

¹⁴ STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 368.

¹⁵ Tamtiež, s. 371-372: „Rast je vždy a v každej oblasti zacielený na dohotovenie vlastného bytia. Rast je celý priestor medzi tým, akí sme a akí máme byť, ako sa vývojom zmeniť na seba.“

¹⁶ STRAUSS, *Kolíška dôvery*, III, s. 251.

¹⁷ STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 400.

o obrazné vyjadrenie, ktorým by chcel len metaforicky zdôrazniť dôležitosť osobného vývoja, dozrievania, rastu. V diele *Život je len jeden* sa takto vyjadruje: „Aby človek nebol metafyzickou haraburdou, musí si ozrejmiť svoju polohu vo svojom vnútornom vesmíre. Čo sa nutne premietne i navonok.“¹⁸ Ako udáva Ján Gallik: „Podľa Straussa je človek vo svojom vnútri každú chvíľu niečím a niekým iným.“¹⁹

Všetkými týmito vyjadreniami Pavol Strauss samozrejme nepodkopáva a ani neodmieta metafyzicko-tomistickú tradíciu stálej, fixnej, danej – slovom: *uzatvorenej* ľudskej štruktúry. Ako by skrátka povedal Strauss: „Nik nevypadne zo svojej podstaty...“²⁰ Predsa však v nej okrem uzatvorenosti identifikuje aj istý *otvorený* aspekt, ktorý je tiež konštitutívny. Tento rozpor sa u Straussa ukáže ako ľahko prekonateľný. V prvom kroku je však potrebné upresniť pôvodnú terminológiu filozofických pojmov *možnosť* a *uskutočnenie*, ktoré autor čiastočne preberá a originálne začleňuje do svojho slovníka. Oba pojmy totiž už od nepamäti vyjadrujú jedno podstatné rozlíšenie, ktoré neskôr bude stáť aj za existencialistickým vylúčením nemenného bytia (*téza Parmenida*) a uznaním výlučne len menného bytia (*téza Herakleita*) stotožňovaného s vôľou, slobodou, činom.

Možnosť a uskutočnenie

Aristoteles na začiatku svojho diela *Metafyzika* poznamenáva, že „Teraz ako aj v minulosti ľudia začali filozofovať cez údiv.“²¹ A naozaj, prví grécki iónski filozofi vychádzali z pozorovania vonkajšieho sveta, ktorého fungovaním boli natoľko očarení, že sa snažili hľadať *nemenný* princíp, základ či podstatu všetkých okolitých vecí – ich tzv. *arché*. Veľkým iónskym filozofom bol Herakleitos z Efezu, ktorý však posunul uvažovanie trochu ďalej. Nezamýšľal sa nad hmotným nemenným princípom, ale uvažoval nad pohybom, nad dianím, nad premenlivosťou vecí. Známy je jeho výrok *Panta rei – všetko plynie*. Podľa neho je tento svet i všetko v ňom existujúce vo svojej *podstate* nestále, podlieha ustavičnej zmene, a preto niet nemenného bytia.

Odpoveďou na Herakleita bola Eleátska škola, ktorej najdôležitejším predstaviteľom bol Parmenides. Parmenides považoval pohyb a zmenu, ktoré pozorujeme vo svete, iba za ilúziu a zdanie.²² Argument, o ktorý sa opieral, bol viac-menej tento:

- a) *Zmena predpokladá, že bytie vznikne z nebytia alebo z ničoho* (Zoberme si napr. pohár studenej vody, ktorú necháme na slnku až sa postupom času zohreje.

¹⁸ STRAUSS, *Život je len jeden*, II, s. 189.

¹⁹ GALLIK, „Mysliteľské dielo Pavla Straussa a Jozefa Tótha“, s. 50.

²⁰ STRAUSS, *Lekárske rekvie, III*, s. 131.

²¹ ARISTOTELES, *Metafyzika*, A 2, 982b, 12-13.

²² Porov. ZANATTA, *Profilo storico della Filosofia Antica*, s. 47.

Daná teplota vody predtým neexistovala, avšak teraz ju pozorujeme. Predtým v pohári nebola, teraz tu je. Prešla teda z nebytia k bytiu).

b) *Je však nemožné, aby bytie vzniklo z nebytia, lebo z ničoho nemôže vzniknúť niečo.*

A preto:

c) *Zmena nie je možná.* Hoci nám naše zmysly ukazujú premenlivý svet, ktorý podlieha neustálym zmenám, náš rozum nás učí, že zdanie klame.

Do tejto rozpravy sa neskôr zapojil i Aristoteles. Ten zaviedol doktrínu o *možnosti* a *uskutočnení*, pričom upozorňuje, že hoci je druhá premisa eleátskeho filozofa Parmenida správna (z *ničoho nevzniká niečo*), predsa sa mýlil hneď v úvodnej premise: že zmena vzniká prechodom z nebytia k bytiu.²³ Aristoteles namiesto toho ponúka inú alternatívu: zmena je prechodom *jedného druhu bytia* do *iného druhu bytia*. A konkrétne ide o prechod od *bytia-v-možnosti* (potencia) do *bytia-v-uskutočnení* (akt). Možnosť, že púčik na strome sa zmení na skutočné jablko, nie je absolútnym *ničím*, ale *čímśi* reálne prítomným. Táto možnosť je „zakódovaná“ vo veci. Ako by povedal Strauss: „I nebytie je forma bytia.“²⁴ Alebo: „Potenciálne bytie je bytie pred zrodom, ale je.“²⁵ A do tretice: „Možnosť je najdiskrétnejšia forma reality.“²⁶ Aristoteles nám teda predstavuje dva rôzne spôsoby bytia, pričom *bytie v možnosti* nie je absolútnym ničím alebo nebytím. Skôr ide o akýsi medzičlánok medzi nebytím a bytím. V tomto zmysle zmena teda nemusí implikovať prechod od absolútneho nič k niečomu (ako predpokladal Parmenides), ale skôr prechod od *možnosti byť niečím* k *bytiu tým niečím naozaj*; od jedného spôsobu bytia k druhému spôsobu bytia; od potencie k aktualizácii, čiže od možnosti k uskutočneniu. Povieme, že potencie (možnosti) sú *reálnymi črtami* danej veci, i keď zatiaľ neaktualizovanými.

Keď možnosť označíme za *reálnu črtu*, nemyslíme tým hocakú možnosť, ale len tú reálne *možnú* pre danú vec, pretože „mohúce je *niečo možné*, v určitej dobe a určitým spôsobom [...].“²⁷ Ide o determináciu možnosti. Z púčika sa môže stať ovocie, nie však kameň ani dinosaur, ani Herkules. Tieto nepatria k jeho reálnym možnostiam, potenciám, črtám. Každá vec má teda svoje *vlastné reálne črty* zvané *skutočné možnosti* – čiže *prináležiace* „bytia-v-možnosti“, pričom vôbec nie je

²³ S Aristotelovým postojom explicitne súhlasí aj Strauss. Porov.: „[...] z ničoho nie je nič, („ex nihilo nihil“), a keďže tu niečo je, nemôže byť z ničoho, ale bytie z bytia [...].“ (STRAUSS, *Odrátený hlas*, IV, s. 311; porov. tamtiež, s. 250).

²⁴ STRAUSS, *Neodoslané listy*, II, s. 258.

²⁵ Tamtiež, s. 298.

²⁶ STRAUSS, *Písanie bez konca*, VI, s. 134.

²⁷ ARISTOTELES, *Metafyzika*, kn. IX, kap. 5, 1048a, 8-9. Porov. tiež: „Ak je možné A, musí byť tiež možné B, pokiaľ sa medzi nimi predpokladá taký vzťah, že ak je A, je nutné taktiež B. Ak A a B sú medzi sebou v takomto vzťahu, a B nie je možné, tak nemôžu byť ani A a B k sebe v takom vzťahu, ako sa predpokladalo.“ (Tamtiež, kn. IX, kap. 4, 1047b, 23-26).

nutné, že všetky z nich sa aj uskutočnia, čiže že všetky prejdú z potencie do svojho uskutočnenia. Zo stromu sa napríklad môže vyrobiť stôl, stolička, socha alebo môže jednoducho len zhorieť na popol... Toto všetko sú reálne črty stromu, jeho reálne možnosti. Určite k nim však nepatrí možnosť vypariť sa pri 100°C, čo je zas možnosťou alebo potenciou vody. Z biologického muža sa môže stať lenivec i umelec, nezamestaný aj robotník, môže zostať slobodným mládencom alebo sa stať otcom detí, určite nie však matkou, ktorá ich porodí. Každému súcnu, nevyvímajúc to ľudské, teda prináležia jemu špecifické reálne možnosti, z ktorých sa niektoré aj naozaj môžu zrealizovať. Slovami Straussa: „Vyzeráme tak trochu ako mozaika našich možností. A sme aj ozvena našich túžob. Pozostávame z nezmerneho množstva zárodkov, a všetky nevyrastú.“²⁸ V momente, keď niektorá z *prináležiacich* možností naozaj vyrastie/zrealizuje sa, povieme, že prešla do svojho uskutočnenia.

Prechod od *možnosti* k jej *uskutočneniu* je však pre vec/súcno/bytie v skutočnosti už „druhým uskutočnením“. Celý predošle opísaný prechod potencie k svojmu aktu predstavuje totiž v danom súcne *druhú aktualizáciu*, ktorej už predchádzalo „prvé uskutočnenie“, „prvá aktualizácia“ alebo „prvý akt“. O čo ide? Konkrétna možnosť, že zo stromu sa stane napr. popol, vyplýva zo skutočnosti, že ten strom vôbec je – že je *uskutočneným*, čiže aktualizovaným stromom, skutočným bytím, konkrétnym súcnom. Neexistuje možnosť, že nastane nejaká zmena na popol, ak sa nemá čo zmeniť na popol. Najskôr treba *byť*, aby sa bolo možné *meniť*; najskôr musí niečo existovať (*prvý akt*), aby to „niečo“ mohlo vôbec mať nejaké črty, nejaké ďalšie možnosti (*potencie*); najskôr súcno *je* (skutočnosť strom – prvé uskutočnenie), až potom sa presné možnosti *tohto* súcna môžu aj reálne uskutočniť (zmena na popol – druhé uskutočnenie). Z tohto dôvodu každé *aktuálne* (prvé) *uskutočnenie* je podkladom, substrátom, nositeľom *možností* (potenciálnej zmeny, rozvoja, premeny).²⁹ Inými slovami: každá možnosť sa „priživuje“ (je závislá) na aktuálnom akte veci – na tom, čo aktuálne vec/bytie je (teraz v uskutočnení). V tomto zmysle platí, že *prvé uskutočnenie* (*ens actu* – aktuálne súcno) je predpokladom, základom a podmienkou *druhého uskutočnenia* (*potencia in actum* – možnosti, ktorá sa realizuje) v duchu tomistického výkladu, že „Nič nemôže prejsť z možnosti do uskutočnenia, iba ak skrze nejaké súcno, ktoré už je v uskutočnení.“³⁰

Súhrnne preto platí, že *bytie v možnosti* nie je absolútnym ničím, ale akýmsi „bytím v očakávaní“, ktoré sa priživuje na aktuálnom bytí. Strauss by tento metafyzický proces formuloval asi takto: „Nebytie je prípravou bytia. A bytie je prípravou

²⁸ STRAUSS, *Neodoslané listy*, II, s. 257.

²⁹ Porov. ARISTOTELES, *Metafyzika*, kn. V, kap. 12, 1019a, 15-18.

³⁰ „Nihil autem reducitur de potencia in actum nisi per aliquod ens actu.“ (AKVINSKÝ, *Suma Teologická*. I, q. 79, a. 3, ad 3).

nebytia. Lenže sú rozličné bytia a rozličné nebytia. Sú bytia, ktoré sú čakaním na bytie alebo nebytie, a sú čakania, ktoré nie sú nebytím, ale bytím do života.“³¹

Prípad (rozštiepeného?) človeka

Povedať v prípade človeka, že *možnosti* (to ľudské) sa priživujú na aktuálnom *uskutočnení* znamená, že potencie vyrastajú z aktualizovaného *bytia*, zo skutočnosti, z identity [ktorá je *rozumovej (ľudskej) prirodzenosti* (esencie)]. Táto Aristotelovsko-tomistická zásada: „Možnosť vyrastá z (prvého) uskutočnenia“ – z aktu bytia – však u existenciatov neplatí. Pre nich možnosť nie je zakorenená v identite, v bytí, v (prvej) aktualizácii, ktorá má prináležiacu prirodzenosť (esenciu) – a vlastne v ničom. Nie je ako kvet, ktorý vyrastá z pôdy, ale vysí vo vzduchoprázdne. Pre nich možnosť nie je možnosťou bytia, pretože bytie/subjekt/podmet ako jej nositeľ neexistuje. Ten sa vyformuje až neskôr. A naozaj, z tohto dôvodu pre samotných existenciatov ani tak neplatí, že človek *má* slobodu (lebo niet podmetu/nositeľa), ako skôr že „človek je sloboda“³²; človek sa *nemení*, človek „je premena“³³... Sartre je v tomto smere neústupčivý: „Človek nemôže byť chvíľu slobodným a chvíľu otrokom: je celkom a neustále slobodný, lebo nie je. [...] sloboda – ako únik od bytia – nemôže vzniknúť *vedľa* bytia, akosi po jeho boku, alebo ako projekt v nadhľade nad ním: nedá sa ujsť z väzenia, do ktorého sme neboli zavretí.“³⁴ Pre existenciatov je bytie či subjekt väzením. Netreba si však z neho robiť starosti, pretože nikomu nehrozí. Existuje len voľnosť bez existencie bytia; existuje len sloboda bez svojho nositeľa; len proces, dianie, herakleitovské plynutie *bez základu*. A preto jediným nositeľom a základom akejkolvek možnosti je maximálne tak číre „nič“. Človek je „nič“. Nihilista Friedrich Nietzsche sa pýta: „Kto povedal, že musí vo všeobecnosti existovať niečo, čo myslí, a že myslenie je činnosťou a účinkom nejakého bytia, ktoré má byť jeho príčinou; že existuje nejaké Ja [...]?“³⁵ Všetko substanciálne, čo javí známky metafyzickej danosti, stability a fixnosti je len zdaním. Pre Aristotela ani Tomáša však aktualizácia „ničoho“ nie je možná. Je to ako tvrdiť, že nie na strome vykvitne jablko, ale len že vykvitne (vo vzduchoprázdne, z ničoho). A naozaj, išlo by o kreatívny tvoriteľský a božský akt, pri ktorom z ničoho vzniká niečo – čo nepripustila ani Parmenidova logika.

Pavol Strauss akoby súhlasil s oboma prúdmi: metafyzicko-tomistickým i existenciatistickým. Na jednej strane, v opozícii k Nietzsche, ktorého veľmi často cituje, Strauss kladie dôraz na stabilitu determinovanej identity, ohraničeného

³¹ STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 439.

³² SARTRE, *L'Existentialisme est un humanisme*, s. 39.

³³ Ide o názor španielskeho existenciatistu José Ortega y Gasset: Človek „je nekonečne plastická entita, s ktorou môžeme robiť, čo chceme, pretože pre seba nie je ničím, je potenciou byť všetkým. Bytie človeka nie je substancia, ktorá sa akcidentálne mení, naopak, jeho «substanciou» je zmena; je to nesubstanciálne bytie.“ (ORTEGA Y GASSET, *Historia como sistema*, s. 34).

³⁴ SARTRE, *Bytí a nicota*, 488; 535.

³⁵ NIETZSCHE, *Mimo dobro a zlo*, § 16.

bytia, danej subsistencie osobného Ja: „Ja je milosť sebauvedomenia zakliata v nevyhnutnosti bytia.“³⁶ V zmysle tejto nevyhnutnosti nič a nik „nezmení štruktúrnú podstatu ľudskej bytosti [...]. Bytie z absolútneho Bytia. Nezničiteľné bytie, v metamorfózach a v nekonečnej stálosti rastúce.“³⁷

Na druhej strane nitriansky filozof nešetří paradoxnými a otvorenými existencialistickými vyhláseniami typu: „Naše ľudské Ja je len vonkajšia nálepka“³⁸; „Kto sa nevie pretvoriť, nemôže ostať sebou“³⁹; „Sme, lebo sa meníme“⁴⁰; „Naša stála premena je zárukou našej trvácnosti. Každý vývoj smeruje k tomu, aby sme sa zmenili v seba.“⁴¹ V diele *Lekárske rekviem* túto podstatnú otvorenosť ľudského bytia/identity/subjektivity Strauss takto opisuje: „Ako je strom preniknutý do najvnútornejšieho svojho dreva princípom svojho bytia, je aj človek do najskrytejšieho temna svojho bytia preniknutý neohraničenými možnosťami svojho ja a všetkého stvorenia, čo sa potom prejaví v bežných alebo zvláštnych formách schopností.“⁴² Skrátka: prvé uskutočnenie, dané bytie, fixná podstata je otvorená pre druhé uskutočnenie: „Podstata sa chváli sama, a tým nastane presun i do aktuality.“⁴³ A naozaj, i samotný Tomáš Akvinský nám dovoľuje obdivovať ľudskú bytosť aj z perspektívy istej „konštitutívnej otvorenosti“ voči transcendentnu, ktorú Anjelský učiteľ nazýva „*potentia obedientiae*.“ Vďaka nej je jednotlivec uvedený „do nejakého vyššieho uskutočnenia, do ktorého nie je uvedený prirodzeným činiteľom.“⁴⁴ Strauss potvrdzuje reflektujúc svoju vlastnú interioritu: „Ak sa z nekonečného počtu možných možností bytia i nebytia realizovalo to ja, ktorým som, je základom najelementárnejšieho vzťahu nekonečné Ja, ktoré ho muselo umožniť a dvíha ho do dôstojnosti toho Najvyššieho, po ktorom večne bude túžiť. A všetko, čo sa tejto centripetálnej sile nepodriadi a netúži sa s ňou zjednotiť, je pomýlené a vedie iba k osobným a nadosobným krízam a katastrofám.“⁴⁵

Východisko z tejto obojstrannej charakteristiky ľudského bytia, a teda z paradoxne uzavretej a súčasne i otvorenej štruktúry ľudskej identity, by sme mohli nájsť

³⁶ STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 407.

³⁷ STRAUSS, *Život je len jeden*, II, s. 200.

³⁸ STRAUSS, *Zbytočný denník*, V, s. 136.

³⁹ STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 355.

⁴⁰ STRAUSS, *Život je len jeden*, II, s. 219.

⁴¹ STRAUSS, *Nežiť a žiť*, IV, s. 94.

⁴² STRAUSS, *Lekárske rekviem*, III, s. 172.

⁴³ STRAUSS, *Kvety z popola*, III, s. 190.

⁴⁴ Čiže „možnosť poslušnosti“. Akvinský vysvetľuje, že v ľudskej duši nachádzame dve pasívne potencie alebo dve trpné možnosti, ktoré čakajú na svoje uskutočnenie. Prvú uskutočňujú prirodzené činitele, druhú zase „prvý činiteľ, ktorý môže ktoréhokoľvek tvora uviesť do nejakého vyššieho uskutočnenia, do ktorého nie je uvedený prirodzeným činiteľom.“ („*alia vero per comparationem ad agens primum, qui potest quamlibet creaturam reducere in actum aliquem altiore, in quem non reducitur per agens naturale.*“ AKVINSKÝ, *Suma Teologická*, III, q. 11, a. 1).

⁴⁵ STRAUSS, *Život je len jeden*, II, s. 198-199.

v Straussovej terminológii. Autor totiž rozlišuje medzi dvoma základnými pojmami: „uskutočnenie“ a „skutočnosť“.

„Uskutočnenie“ a „skutočnosť“

Rozlíšenie týchto dvoch pojmov potvrdzuje aristotelovsko-tomistickú zásadu, podľa ktorej nato, aby nastala zmena (*druhé uskutočnenie*), musí sa mať čo meniť (*prvé uskutočnenie*). Zatiaľ, čo výraz *prvá aktualizácia* by sa dal u Straussa na jednej strane jednoducho vystihnúť skráteným pojmom „uskutočnenie“, na druhej strane možnosť, ktorá dospela k zrealizovaniu, a tým prispela pre svojho *nositeľa/súčno/prvé-uskutočnenie* k jeho *druhej aktualizácii*, by sa dala vystihnúť pojmom „skutočnosť“. Tento rozdiel Pavol Strauss explicitne vysvetľuje v publikácii s príznačným názvom *Variácie o tom istom*, a to na príklade, v ktorom sa zvlášť stáva účinnou príčinou nových skutočností práve človek, jeho duch, ľudský úmysel: „Uskutočnenie nie je ešte skutočnosť. Je to nábeh a keď je preniknuté duchom, mení sa na realitu. Realita je pokus ducha prehľbiť náhodné v niečo, čo musí byť. Takže je prehlbovanie všetkého do novej a vyššej oblasti. Je to mimopersonálna prítomnosť. Zdvihnutá zo všetkého náhodného, a predsa zomknutá s bytím.“⁴⁶

Práve tým, že „uskutočnenie“ je zomknuté s bytím – s tým, čo *je*, automaticky nestráca na svojej stálosti, i keby na svojom povrchu nabralo tisícírokové podoby.⁴⁷ „Čo zhorí v žiare tvorivosti, zmení svoj vzhľad i svoj osvedčený ponor cez rôzne médiá, a predsa v tom istom ostáva tým istým. Podstatná zmena je vždy pod povrchom. Ale povrch sa stáva zárodkom zmeny v intenzite a sfarbení, ibaže vibruje ním starý zvuk. Len čo sa zmení, je tu. Žije svojím vnútrom. Lebo to prežije všetky metamorfózy.“⁴⁸ Tu platí, že akákoľvek *možnosť* podstatne otvára *prvé uskutočnenie* (na ktorom sa daná *možnosť* „priživuje“ alebo z ktorého „vyrastá“) pre *druhé uskutočnenie* zvané „skutočnosť“.

„Skutočnosť“ je prevedenie prvého uskutočnenia (cez *možnosť*) do druhého uskutočnenia. Toto prevedenie sa však nie vždy naplno vydarí, respektíve málokedy dokáže v sebe zrealizovať tú snubnú *možnosť* v jej neokypenej celistvosti. Preto je potenciálna *možnosť* – táto aristotelovská spojnica alebo medzičlánok medzi nebytím a bytím – pre Straussa vždy zaujímavejšia ako jej aktualizácia: „Zaujímavejšie je to, čo nie je, ako to, čo je. Skutočnosť ako forma úboho vytvorenej možnosti je asi preto vždy neuspokojivá, že sa v oduševnení z pokusov o jej realizáciu absorbuje väčšina síl, ktoré potom chýbajú vlastnému dielu.“⁴⁹ A hoci

⁴⁶ STRAUSS, *Variácie o tom istom*, V, s. 242.

⁴⁷ Porov.: „A tak všetko je, v nekonečných prechodoch a variáciách, v ustavičnom vynovenom sprítomnení, v nepremennom zrode svojich obmien, v tisícich podobách svojej stálosti, kruh v kruhu, priesečník všetkých priesečníkov, ohlušujúci výkrik vesmírneho ticha.“ (STRAUSS, *Amalgám*, II, s. 368-369).

⁴⁸ STRAUSS, *Kvety z popola*, III, s. 177.

⁴⁹ STRAUSS, *Písanie bez konca*, VI, s. 139.

je pre Straussa skutočnosť často v porovnaní s jej predošlou možnosťou neuspokojivá (nevynímajúc autorealizáciu samotného človeka⁵⁰), preda to neznamená, že sa o ňu netreba snažiť. Totižto, hoci je „zaujímavejšie“ to, čo ešte nie je – čiže možnosť, preda však *realita* je „krajšia“. A v prípade človeka to platí obzvlášť.⁵¹ Preto Strauss pripodobňuje zrealizované možnosti nesmiernej ľudskej imanencie k žiariacim „hviezdam“, zatiaľ čo tie nezrealizované k „čiernym dieram“. Na adresu bohatstva tohto „vnútorného vesmíru“ – čiže interiority človeka – nitriansky mysliteľ udáva: „Všetko je korunované výbuchom vedomia s imanentným útekcom do zákutí krásy. A tak je človek i priepastný vesmír. Môže byť plný hviezd i čiernych dier, účastný vesmírneho dýchania, umierania, náhodný a nevyhnutný, živý sen a sen o zítí.“⁵²

Na základe Straussových textov by sme *možnosť* mohli spokojne nahradiť aj pojmom „sen“. Autor to viacnásobne priamo naznačuje.⁵³ Pokiaľ by sa táto možnosť naozaj zrealizovala a stala sa skutočnosťou (druhou aktualizáciou), hovorili by sme o „živom sne“. Naopak, *neživý sen*, čiže *neuskutočnenú možnosť*, by sme zas mohli poeticky označiť aj ako „pochovaný sen v neuskutočnenej noci.“ „Lenže život je aj možný ako tragédia tieňa. Ako útek znemožneného sna neuskutočnenej noci. Ako záblesk psychoidnej nespoznanej geniality v zdeformovanej skutočnosti. Nie noc je tmavá, ale sen.“⁵⁴

Prekvapujúcim faktom v tejto citácii zostáva, že hoci *neuskutočnená* možnosť by logicky nemala viesť ku skutočnosti, autor preda len kladie dôraz na aspekt ľudskej zodpovednosti, ktorá i z *neuskutočnenej skutočnosti* robí prinajmenšom akúsi „zdeformovanú skutočnosť“. Inými slovami: aj neprevedená možnosť do skutočnosti sa môže stať skutočnosťou, avšak „zneužitou a zohavenou“. Zvlášť tento výkričník platí v prípade autorealizácie samotného človeka: „[...] prekročiť uzavretosť a izolovanosť vymedzenej možnosti? Ako sa z takejto amorfnej štruktúry formuje budúci človek! Skutočnosť nikdy nie je hanba. Len zneužitá,

⁵⁰ „Ako sa stať tým, čím som mal byť? Úplná identita medzi určením a možnosťou je takmer nepredstaviteľná. Z toho vznikajú frustrácie, jednak z nepriazne doby, ale i zo zložiek autoagresie.“ (STRAUSS, *Kvety z popola*, III, s. 204; Porov. tiež: STRAUSS, *Odvrátený hlas*, IV, s. 402...).

⁵¹ „A tak i vyzretý človek je krajší vo svojej ohraničenosti ako rôsolovitá neogabanosť nevyspytateľných možností večne pubertálnych osobností.“ (STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 439).

⁵² STRAUSS, *Za mostom času*, IV, s. 177.

⁵³ Porov. tiež: „Život je ako snový zážitok. Či sa stalo to, čo sa inde a inému snívalo, a my sme len pasívne pohýnaní na tej snovej rovine? I úkony a rozhodnutia ako náhodné pasívne drapérie, a sami pred nimi hráme akoby improvizované divadlo. Pri všetkej žitej probabilitie kliesnime si cestu vlastným nevyvolaným obrazom. A stáva sa to, čo by sme mohli chcieť. Z tisícich možností umocní nás chvíľa neuskutočnených pochyb. A z pochybností sa vybaví možnosť trvania. Čo zahatalo príval možnosti, ak nie preformovaný zásek cudzej vízie? Čím sa vysníva ten tušený sen? Sen nebol výlet z cudzích svetov, veď všetko je len jeden svet, i keď s prehnanou dúhou dimenzií. Opantaní nádejou sna snívame život v tisícich fazetách.“ (STRAUSS, *Odvrátený hlas*, IV, s. 389).

⁵⁴ STRAUSS, *Neodoslané listy*, II, s. 262.

zohavená skutočnosť je hanba, najmä keď sa danosti zdegradujú v záujme dobovej oportunity.”⁵⁵

I napriek takýmto hrozbám má človek vždy nádej, pretože kým žije, môžeme so Straussom povedať, že jeho „sen života o živote sa ešte neskončil“, k čomu však autor ihneď dodáva otázku: „Ale ako vystačiť pred náporom dejinnej spleť skutočnosti, skutočnosti rozloženého a rozložitého sveta a skutočnosti rozbehnutého vlastného vnútra s touto málokrvnou perspektívou, s touto tenkou pavučinou nad priepasťou uskutočnených a neuskutočnených možností?“⁵⁶ Odpoveď na túto existenciálnu otázku by sme mohli vyčítať napríklad z nasledovného Straussovho odporúčania: „Teba sa dostať do takého stavu, v ktorom je chvíľa premeny okamžite prijateľná.”⁵⁷ Ide o využitie tých imanentných možností, ktoré dajú podstatnému „prvému uskutočneniu“ jednotlivca punc nezahanbujúceho a pravdivého „druhého uskutočnenia“ – konečnej podoby, determinácie, obmedzenosti – slovom „stav vyhranenosti“⁵⁸ na konci jeho života, keď sa postaví pred smrť ako záverečnú bodku za súhrnom všetkých využitých premien: „Pre nás je možno skutočnosť cudzia predstava. A preto nie sme celkom my. Naša vystupňovaná skutočnosť môže byť vystupňovaný sen, tak ako naše sny môžu byť realitou iných svetov. A tak poplávame na ostrí noža cudzích predstáv do našich definitívnych zálivov. Stále sa žije na úver večnosti.”⁵⁹

„Vystupňované bytie“ a zmierenie protichodných pozícií

Na základe predošlej citácie zreteľne badať, že prechod od straussovského *uskutočnenia* ku *skutočnosti* – čiže od *prvej aktualizácie* k *tej druhej* – vedie k tzv. „vystupňovanej skutočnosti“. Ide o termín, ktorý vonkoncom nechce vyjadriť akýsi „úhyn“ či „zánik“ pôvodnej identity bytia (prvej aktualizácie). Toto základné bytie skôr dialekticky⁶⁰ zostáva dýchať v tom novom (v druhej aktualizácii), čo vyjadruje samotné adjektívum *vystupňované*.⁶¹ „Narodili sme sa. Ale či sme skutočne tu! Človek sa časom utvorí zo zárodkov zákona, ktorý je do neho vpísaný

⁵⁵ STRAUSS, *Život je len jeden*, II, s. 207.

⁵⁶ Tamtiež, s. 216.

⁵⁷ STRAUSS, *Lekárske rekvie*, III, s. 131.

⁵⁸ „Ale veď život a všetky jeho okolnosti ako vnímavosť, pocity, výmysly, nápady sú stále akoby v stave nedohotovosti a len tým, že sa stávajú, dostávajú akýsi stav vyhranenosti. Všetko je v stave podmienenosti, a tým, že si ho prisvojujeme, stáva sa zjavným. Akosi to reflektujeme zo svojej potenciality, cez našu apercepciu do stavu vo svetle možnosti. [...] Kým nepreložíme možnosť do reči dňa, je menej ako chimérou. A tie nevládnú len našim snom, ale i našim dňom.“ (STRAUSS, *Korešpondencia. Listy Júliusovi Rybákovi*, X, s. 262-263).

⁵⁹ STRAUSS, *Odvrátený hlas*, IV, s. 402.

⁶⁰ Porov napr. Straussov termín „dialektická spätosť a súradnosť“ v kontexte „vystupňovania bytia“. (STRAUSS, *Zákruty bez ciest*, II, s. 147).

⁶¹ Ide vskutku o častý pojem v Straussových spisoch a reflexiách. Porov. napr.: STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 398-399; STRAUSS, *Kolíška dôvery*, III, s. 296; STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 429; STRAUSS, *Lekárske rekvie*, III, s. 109; STRAUSS, *Kvety z popola*, III, s. 236-237; STRAUSS, *Nádhera nečakaného*, III, s. 547; STRAUSS, *Zákruty bez ciest*, II, s. 147...

a v ktorom vibrujú všetci ľudia všetkých národov, čo sú a boli obdobne štruktúrovaní, aby sa v ňom zmožli na vystupňované bytie. Tak sa človek pomaly môže stať človekom medzi všetkou tvrdosťou a bezohľadnosťou a medzi všetkou láskou a odpúšťaním.“⁶²

Inými slovami: tak ako „auto-tvorba“ je predchádzaná „vpísaným zákonom“, tak otvorenosť (sloboda) predpokladá uzavretosť (hranice) bytia. Skrátka: existencializmus neničí metafyziku, stojí na nej! Ako by povedal Karol Wojtyła, neskorší pápež a svätec: autodeterminácia vychádza z determinácie, vystupňovanie zo štruktúry, stupne bytia z metafyzickej jednoty. Ján Pavol II. vo svojom filozofickom článku z roku 1976 *Stupne bytia z perspektívy fenomenológie činu* zastáva tézu podobnú Straussovi, že ľudské empirické dané bytie (materiálno-somatická existencia) obsahuje na rozdiel od iných materiálno-somatických existencií vo svojej štruktúre aj isté stupne bytia, ktoré pre jednotlivca predstavujú možnosti k sebaurčeniu – autodeterminácii. Tá však zostáva zomknutá s metafyzikou. „Podstatná funkcia aktov vôle, či už ide o jednoduché chcenie, alebo o zložitejšiu voľbu vyplývajúcu zo súbehu motívov, nespočíva v inklinácii k predmetu (k hodnote ako objektu), ale v determinácii subjektu. Pojem «sebaurčenie» znamená, že človek ako subjekt svojho konania nielen určuje toto konanie ako jeho činiteľ (alebo ako «účinná príčina»), ale že týmto aktom súčasne determinuje aj seba samého. [...] Skutky] ho determinujú, ba dokonca ho neprestávajú determinovať i potom, čo pominuli. [...] Dovoľuje nám táto analýza vyvodiť nejaké závery týkajúce sa gradualizácie samotného bytia a diferenciacie stupňov bytia? Odpoveď sa zdá byť kladná. [...] Skúmanie problému gradualizácie ľudského bytia prostredníctvom analýzy ľudského konania (do značnej miery fenomenologickej) ukazuje diferenciaciu «stupňov bytia» v medziach metafyzickej jednoty človeka.“⁶³

Tam, kde Wojtyła hovorí o „mediach metafyzickej jednoty človeka“, tam Strauss hovorí o „hraniciach ontologických zákonov tvora tvoriaceho si slobodu určenia a bytia“. Inými slovami: každá „otvorenosť bytia“ – i tá existencialistická, ktorú Strauss za istých okolností nielen pripúšťa, ale priamo hlása – predpokladá podstatu, zákony štruktúry, t. j. vyrastá zo základu ohraničeného, čiže „uzatvoreného bytia.“ V opačnom prípade sú namieste nasledovné otázky: „Ako vymedziť teraz ontologickú hodnotu správania človeka, keď sa zatiaľ zmieta v neupravenej sieti vlastného poznávacieho procesu v sebe? Ako určiť zákony pre tvora tvoriaceho si slobodu určenia, bytia a poznania? Pričom je hlavný zákon slobody určenie jej hraníc? Lebo veď aj zákon začína byť zákonom tým, že ich zbadal, a tým ich

⁶² STRAUSS, *Človek pre nikoho*, III, s. 369.

⁶³ WOJTYŁA, „I gradi dell'essere dal punto di vista della fenomenologia dell'atto“ (1976). In: Wojtyła, *Metafisica della persona. Tutte le opere filosofiche e saggi integrativi*, s. 1440-1444.

určuje. A život si kliesni cestu tým, že si ju i nevyberaným spôsobom vyberie. A predsa má i prúd v sebe symbol stálosti.“⁶⁴

Záver a zaradenie do globálneho kontextu

Súhrnne môžeme konštatovať, že Strauss je zaiste proti bezbrehej slobode neidentifikovateľného, bezpodstatného, neohraničeného, roztečeného herakleitovsko-sartrovského bytia. „Dialektické vystupňovanie bytia“ (resp. „skutočnosť“) totiž nie je *stvorenie* bytia z ničoty a ani *zánik* prvého stupňa (resp. „uskutočnenia“). Strauss, podobne ako Parmenides, metaforicky vysvetľuje, že každý premenlivý tok či prúd musí mať nielen východisko, ale i pevný základ – prameň, z ktorého vyviera. V tomto zmysle aj v otázke „zákona metamorfózy“ následne platí, že „z podzemných prameňov sa živia vždy možné prúdy.“⁶⁵ Autor potvrdzuje túto argumentáciu, zvlášť ak ide o bytostné otázky ľudskej osoby: „Premeňa je podstata stálosti. Len to trvá, čo si v prúde uchová podstatu. Stále sa mení a stále ostať tým istým – to je heslo správneho zrenia.“⁶⁶

Podobný pokus o zmierenie dvoch paradoxných postojov – metafyziky i existencializmu – badať aj na globálnej svetovej úrovni. Uzatvorená podstata substancie, ktorá neignoruje svoju konštitutívne otvorenú stránku, je napríklad vzorovo vyjadrená u španielskeho filozofa Xaviera Zubiriho. On bedlivo rozlišuje „medzi dvoma odlišnými vecami: *substancialitou* a *substanciálnosťou*“⁶⁷. „Substancialita“ vyjadruje *uzavretosť*, to, čo sa nemení, zatiaľ čo „substanciálnosť“ odzrkadľuje *otvorenosť* v transcendentálnej funkcii ľudskej štruktúry. V tomto druhom prípade však nejde o podstatnú otvorenosť voči *akejkolvek* realizácii, čiže „voči *inej* realite, ale o otvorenosť voči *vlastnej* realite...“⁶⁸. Inými slovami: ide o otvorenosť, ktorá mi neumožňuje stať sa *hocičím*, podľa aktuálnej emócie, vrtochu či nálady, ale (presne) tým, čím mi je *možné* stať sa (čo zapadá do reálnych možností ľudskeho tvora). Zubiri vysvetľuje: „Ľudská substanciálnosť je štrukturálne otvoreným konštruktom voči skutočnosti vlastného charakteru. Je to skutočnosť, ktorá sa musí zrealizovať transcendentálnym spôsobom. Toto je transcendentálnou funkciou štruktúry. Táto štruktúra obsahuje princíp, ktorého transcendentálnou funkciou je konštituovať ľudskú skutočnosť akoby realizáciou; princíp, vďaka ktorému sa konštituuje ako realizovateľná; princíp, skrze ktorý sa determinuje k zrealizovaniu; princíp, ktorým sa stáva časovo uskutočnená.“⁶⁹

V tomto bode by sa teda Strauss určite priklonil na stranu Xaviera Zubiriho. Tam, kde španielsky filozof rozlišoval medzi *substancialitou* a *substanciálnosťou*,

⁶⁴ STRAUSS, *Nežiť a žiť*, III, s. 75.

⁶⁵ STRAUSS, *Neodoslané listy*, II, s. 299.

⁶⁶ STRAUSS, *Zákruty bez ciest*, II, s. 108 ; Taktiež: *I. Aforistické diárium*, VI, s. 63.

⁶⁷ ZUBIRI, „L'uomo realtà personale“, s. 93.

⁶⁸ ZUBIRI, *Sobre el hombre*, s. 69.

⁶⁹ ZUBIRI, *Sobre el hombre*, s. 95.

tam zase nitriansky filozof rozlišoval medzi *uskutočnením* a *skutočnosťou*. Inými slovami, existencialistická filozofia Pavla Straussa by bola nesprávne, ak nie priam zlomyseľne interpretovaná, pokiaľ by sa chcela inkorporovať do rámca súčasných ideologických prúdov, ktoré zastávajú nepodloženosť, roztečenosť, vrtošivosť, premenlivosť podstaty, čiže hĺbky a pozadia ľudskej bytosti. Nejednen Straussov kritický aforizmus túto hrôzu dosvedčuje: „Je hrozné, akoby na jednej vete visel život. Je hrozné, keď na jednej nálade visí osud. Je hrozné, keď plody objektivity vyrastajú zo stromu subjektivity.“⁷⁰ Naopak, Straussov postoj, ktorý paradoxne pripúšťa či už uzatvorenosť alebo otvorenosť podstatnej identity, nachádza oprávnenosť vo svetle jeho antropologicko-metafyzického ponímania ľudskej štruktúry. Ide o ponímanie alebo chápanie, ktoré v takomto prípade vôbec nespochybňuje tomistickú celistvosť samotnej imanencie človeka. Toto je zároveň aj dôvod, pre ktorý považujeme nitrianskeho mysliteľa a jeho – zrejme neuvedomelý – pokus o zmierenie nezmieriteľného za hlboko aktuálny i prijateľný do súčasnosti. Čoraz častejšie sa totiž jednostranne a netolerantne uznáva len výlučnosť *voľného* existencializmu (otvorená existencia, sloboda, premena), bez minimálneho rešpektu voči často diskriminovanej *danej* metafyzike (uzavretá a stála identita, bytie, pravda) v duchu slov: „Bytie je škriepna skutočnosť. Vulgárna realita je škriepne príslušenstvo pravdy. Tí celkom múdri nič iné neuznávajú. O neviditeľných tieňoch skutočna vo svojom nepodvratnom realizme ani nie sú ochotní diskutovať. Vystačia s múdrosťou skepticizmu o nemožnosti dôkazov pravdy. Pravda, to je ich pravda.“⁷¹

BIBLIOGRAFIA

1. *Prvotné pramene:*

STRAUSS, Pavol, *Zobrané literárne a mysliteľské diela:*

II. *Hudba plaší smrť*, III. *Rekviem za neumieranie*, IV. *Skalpelom i perom*, V. *Ozveny vnútorných hlasov*, VI. *Aforistické iskrenie*, X. *Preklady a korešpondencia*, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2009-2012. Knižný obsah jednotlivých zväzkov v abecednom poradí:

- — —, *Aforistické diárium I.*, VI.
- — —, *Amalgám*, II.
- — —, *Človek pre nikoho*, III.
- — —, *Kolíška dôvery*, III.
- — —, *Korešpondencia. Listy Júliusovi Rybákovi*, X.
- — —, *Kvety z popola*, III.
- — —, *Lekárske rekviem*, III.

⁷⁰ STRAUSS, *Odvrátený hlas*, IV, s. 313.

⁷¹ STRAUSS, *Nádhera nečakaného*, III, s. 559.

- — —, *Nádhera nečakaného*, III.
- — —, *Neodoslané listy*, II.
- — —, *Nežiť a žiť*, III.
- — —, *Odvrátený hlas*, IV.
- — —, *Písanie bez konca*, VI.
- — —, *Variácie o tom istom*, V.
- — —, *Za mostom času*, IV.
- — —, *Zákruty bez ciest*, II.
- — —, *Zbytočný denník*, V.
- — —, *Život je len jeden*, II.

2. Druhotné pramene:

AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa Theologiae I. a III.* In: www.corpusthomisticum.org

AKVINSKÝ, Tomáš. *Contra Gentiles I.* In: www.corpusthomisticum.org

ARISTOTELES, *Metafyzika*, Praha: Rezek, 2003.

BAKUŁA, Bogusław. „Żywot eksperymentalny a filozofia twórczości Pavla Straussa”, in *Pavol Strauss a Katolícka moderna*, ed. Ján Gallik, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií. Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr, 2014, s. 15–22.

DE FINANCE, Joseph. *Conoscenza dell'essere. Trattato di ontologia*, Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1987.

DE FINANCE, Joseph. *Saggio sull'agire umano*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1992.

FOGAŠ, Peter. *L'esperienza cristiana di Pavol Strauss (1912-1994). Spiritualità della vocazione medica*, Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 2017.

GALLIK, Ján. „Mysliteľské dielo Pavla Straussa a Jozefa Tótha”, in *Pavol Strauss a katolícka moderna*, ed. Ján Gallik, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta stredoeurópskych štúdií. Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr, 2014, s. 47–54.

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*, Praha: Oikoymenh, 2018.

LETZ, Ján. *Slovenská kresťanská filozofia 20. storočia a jej perspektívy*, Krakow – Trnava: Spolok Slovákov v Poľsku. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010.

LUCAS, Lucas Ramón. *Cerchio triangolare. Identità, dignità e agire etico della persona umana*, Siena: Cantagalli, 2016.

MELCHIORE, Virgilio. *Essere persona. Natura e struttura*, Milano: Fondazione Achille e Giulia Boroli, 2007.

NIETZSCHE, Friedrich. *Al di là del bene e del male*, Milano: Adelphi, 1992.

ORTEGA Y GASSET, José. *Historia como sistema*, Madrid: Espasa-Calpe, S.A., Colección Austral, 1971.

- PRUŽINEC, Tomáš. „Filozofia spomienok. K filozofickej a literárnej metodológii Straussovho diela *Človek pre nikoho*“, in *Konštantínove listy* 15, č. 1 (2022): 149–160. <https://doi.org/10.17846/CL.2022.15.1.149-160>
- SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota. Pokus o fenomenologickou ontologii*, Praha: Oikoy-menh, 2018.
- SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*, Saint-Amand: Gallimard, 2008.
- SUBACCHI, Martina. *Esistenza e libertà. Saggio sull'Esistenzialismo*, Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 2020.
- WOJTYŁA, Karol. „I gradi dell'essere dal punto di vista della fenomenologia dell'atto“ (1976), in *Metafisica della persona. Tutte le opere filosofiche e saggi integrativi*, Milano 2003, s. 1437-1445.
- ZANATTA, Marcello. *Profilo storico della Filosofia Antica*, Soveria Mannelli (Catan-zaro): Rubettino, 1997.
- ZUBIRI, Xavier. „L'uomo realtà personale“, in *Il problema dell'uomo. Antropologia filosofica*, Palermo: Col. Zubiri – Opere I, 1985.
- ZUBIRI, Xavier. *Sobre el hombre*, Madrid: Alianza Editorial, 1986.

PhLic. Mgr. Peter Juan Pablo Mária Bako

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Štefánikova 67, 949 74 Nitra

Slovenská republika

pietro.bako@gmail.com